Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, Miskolc, XII. évfolyam, 2. szám (2017), pp. 60–74.

SZÍNES ESZMÉK NEM ALHATNAK – A SZÍNTERMINOLÓGIA SZIMBOLIKUS JELENTÉSE ÉS SZEREPE A SZÓKINCS MEGÚJÍTÁSÁBAN

COLOURFUL IDEAS CANNOT BE ALLOWED TO SLEEP – THE SYMBOLIC MEANING AND THE ROLE OF COLOUR TERMS IN LEXICAL INNOVATION

SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA[1]

Absztrakt: Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy a 21. század első évtizedeiben közérthetőek-e azok a színneveket tartalmazó szókapcsolatok, amelyekben a színnevek nem színtulajdonságot jelölnek. A dolgozat elméleti kerete rövid áttekintést nyújt a színnevek kutatásával kapcsolatos szakirodalomról. Az empirikus rész kérdőíves felmérésre hivatkozva kiemeli, hogy a színnevek gyakran használatosak átvitt értelemben és szimbolikus jelentéssel, de alkalmasak új fogalmak jelölésére is. Ennek bizonyítására a következő szerkezetek jelentését részletezi: *fehér elefánt, fekete hattyú, fekete péntek, vörös csillag, vörös nyakkendő, vörös rózsa, sárga angyal, sárga veszedelem, szürkeállomány, zöld revizorok.* A tanulmány végkövetkeztetése az, hogy a színterminusok nemcsak színjelölésre alkalmasak, hanem pozitív és negatív gondolati tartalom, szimbolikus vagy teljesen új jelentés kifejezésére is. Érdeklődési kör, iskolai végzettség és életkor függvénye is, hogy a nyelvhasználók ismerik-e, értik-e és használják-e a dolgozatban bemutatott kifejezéseket.

Kulcsszavak: közérthetőség, színnevek, színjelölés, szimbolikus jelentés, új fogalmak megnevezése, a szókincs megújítása

Abstract: The present study investigates whether phrases containing colour terms in which names of colours do not denote colour properties are clear for language users in the first decades of the 21st century. The theoretical framework offers a brief overview of the special literature on the research of colour terms. The empirical part based on a survey points out that colour names are often used in a figurative sense or with a symbolic meaning, but they can express lexical innovations, as well. To prove this, the study gives a detailed description of the meaning of the following constructions: *white elephant, black swan, black Friday, red star, (the pioneers') red tie, red rose, yellow angel, yellow danger, gray matter, green auditors.* The study draws the conclusion that colour terms can not only express colour properties of things and objects, but they are suitable for expressing positive and negative thought content and symbolic or completely new meaning. It depends on interest, education and age, whether language users know, understand and use the phrases described.

Keywords: clarity, colour terms, denoting colours, symbolic meaning, naming new concepts, lexical innovation

---

[1] SIMIGNÉ FENYŐ Sarolta
habilitált egyetemi docens, alapító főszerkesztő
MTA Miskolci Területi Bizottságának Nyelvtudományi Munkabizottsága

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány a közérthetőséghez kíván kapcsolódni. Célkitűzése annak bemutatása, hogy a 21. század első évtizedeiben a magyar nyelvhasználók körében menynyire közérthetőek azok a szókapcsolatok, amelyekben a színnevek nem színtulajdonságot jelölnek. A címadást Noam Chomsky híres és nem csak nyelvészek által idézett példamondata, a *Colorless green ideas sleep furiously („Színtelen zöld eszmék dühödten alszanak")* ihlette. *Syntactic Structures* (Mondattani szerkezetek) című, 1957-ben megjelent kötetében ez a példa azt volt hivatva szemléltetni, hogy „egy mondat akkor is lehet (nyelvtanilag) jól formált, ha egyébként értelmetlen" (CHOMSKY 1957).

Chomsky híres mondata adta az ötletet azoknak a pécsi kollégáknak is, akik 2001-ben egy kétkötetes könyvet szerkesztettek *Színes eszmék nem alszanak* címmel, dr. Szépe György tanár úr 70. születésnapjára. Feltételezésem szerint ezzel a címmel a nyelvészeti témák változatosságára és a nyelvészeti kutatások folytonosságára utaltak. Én pedig ezt a sort folytatva a *Színes eszmék nem alhatnak* címet konkrétan a színnevekre és azok változatos szerepére való utalással adtam a 2018 januárjában elhangzott előadásomnak. Egyre gyakrabban tapasztaljuk, hogy a környező valóságot a színek, míg nyelvhasználatunkat a színnevek teszik változatossá. Ezek a szókincsünk elenyésző hányadát alkotó szavak – szüntelenül változó világunkban – tárgyak és dolgok színtulajdonságának jelölésén kívül alkalmasak új fogalmak megnevezésére és szimbolikus jelentések felvételére, ezzel pedig szókincsünk megújítására, illetve gyarapítására. A színterminusok száma és jelentése szóképzéssel, szóösszetétellel megsokszorozható. Nap mint nap találkozunk újabb színt, illetve színárnyalatot megnevező melléknevekkel (pl. *holdfehér, jajvörös, magenta, petrolkék, ridegbarna)*, és ez a témakör további tanulmányozására ösztönöz. A színterminológiát mint kutatási témát nem lehet és nem is szabad „elaltatni", hiszen a színek a valóság különböző részleteire való utalással és szimbolikus jelentések felvételével kiválóan alkalmasak változó világunk újabb és újabb jelenségeinek megnevezésére (LEECH 1990). A szimbolikus gondolkodásmód az élőlények közül csak az emberre jellemző „aki (spontán módon) jelképeket készít, használ és értelmez" (http://www.szinkommunikacio.hu/233_02.htm). A szimbólumok között speciális helyet foglalnak el a színszimbólumok, amelyek kialakulása színasszociációkon alapszik. Előfordul, hogy egy-egy nyelvben a színszimbólumok jelentése hosszú évszázadokon keresztül és kulturális hagyományok vagy történelmi tények alapján alakul, illetve módosul (pl. fehér elefánt, fekete hattyú). Szüntelenül változó világunkban az is megfigyelhető, hogy a társadalomban megjelenő újabb és újabb tárgyaknak és jelenségeknek egyik napról a másikra nevet kell adni (pl. zöldautó, zöld áram, zöld lobbi, szürkehattyú), és a színterminusok ehhez a névadáshoz jelentős mértékben hozzájárulnak. A színasszociációk leggyakrabban akkor érvényesülnek, amikor a siker érdekében figyelemkeltő névre van szükség. Ha a jelzős kifejezés jelentése új fogalom, azt a magyar nyelvben a legtöbbször egybeírás jelzi.

1. A KUTATÁS CÉLJA ÉS MÓDSZERE

A tanulmányhoz felhasznált szókapcsolatokat az *Észak-Magyarország* című napilapból, internetes forrásokból és az ÉKsz. (2003) alapján gyűjtöttem. Összeállítottam egy kérdőívet, amelyben 25, alapszínnevet tartalmazó szókapcsolatot küldtem el a válaszadóknak (lásd mellékletek). Az volt a tervem, hogy a *nyelvhasználat, közérthetőség* tárgyköréhez kapcsolódva felmérem, hogy a sajtóban és az interneten megjelent szövegekben található, alapszínneveket tartalmazó kifejezéseket mennyire ismerik a nyelvhasználók. Szándékomban állt azt is kideríteni, vajon tudatosul-e bennük, hogy a színnevek a színtulajdonság jelölésén kívül szimbolikus jelentés kifejezésére és új fogalmak jelölésére is alkalmasak. A dolgozathoz mellékelek egy üres kérdőívet (1. sz. melléklet), amelyet a válaszadók, főleg tanárok és egyetemi hallgatók töltöttek ki, és amelyből terjedelmi korlátok miatt az alábbiakban tíz példát mutatok be részletesen. Az elemzett szókapcsolatokat a második kérdőív szemlélteti (2. sz. melléklet). Az első három oszlop számszerűsített adatai az adatközlők válaszait mutatják. A kifejezések jelentésére vonatkozó leírást pedig az ideális válaszok alapján, azok rövidített, lényegre törő változataként én fogalmaztam meg.

2. A SZÍNNEVEK ÉS A SZÍNNEVEKET TARTALMAZÓ SZÓKAPCSOLATOK BEMUTATÁSA

A színterminusoknak vagy színneveknek a nyelvhasználatban sokféle szerepük lehet. Elsődleges funkciójuk az, hogy tárgyak, dolgok színtulajdonságát nevezik meg, pl. a következő szókapcsolatokban: *fehér liliom, fekete felhő, piros alma, vörös haj, barna szem, kék ég, zöld fű* stb. Az itt felsorolt színneveket formai jegyeik alapján alapszínneveknek nevezzük, mert egy lexémából állnak és nem képzett szavak, (pl. *kék* és nem *kékes*), valamint nem színárnyalatot jelölnek, mint pl. a *narancssárga*, a valóságnak nem egy szűkebb területére, pl. nem csak hajszínre vonatkoznak, továbbá általánosan ismertek, nem úgy, mint a *cinóber* vagy a *sáfrányszínű*. Végül nem újonnan átvett, hanem a nyelvben már meghonosodott kölcsönszavak, mint pl. a *kék* az ótörökből, a *barna* és a *lila* a németből. Erről bővebben Berlin és Kay számol be *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution* című könyvében (BERLIN és KAY 1969). Míg a természeti népek két vagy három színnévvel is beérik, a fejlettebb nyelvek beszélői általában 9–11 alapszínnévvel rendelkeznek, amelyekből morfológiai eszközökkel és szóképzéssel számos további szín-, illetve árnyalatnevet lehet képezni. Az angol nyelv lexikai rendszerét a következő 11 alapszínnév gazdagítja: *black, white, red, blue, green, yellow, brown, purple, pink, orange* és a *grey*. Mivel a magyarban a *rózsaszín* és a *narancssárga* színnevek szóösszetételből származnak, ezeket nem illeti meg az alapszínnévi státusz. Ugyanakkor az angol *red* a *piros* és a *vörös* színre vonatkozóan egyaránt használatos. A magyar nyelvben 9 vagy 10 alapszínnevet különböztetünk meg attól függően, hogy a *piros* és a *vörös* melléknéveket egy vagy két színnévnek tekintjük-e. Bár jelen tanulmánynak nem az alapszínnévi státusszal kapcsolatos állásfoglalás lenne a célja, az érdekesség kedvéért álljon itt néhány tény, amely a két melléknévre vonatkozóan azt támasztja alá, hogy a *piros* és a *vörös* két külön színnév. Ha azt az álláspontot fogadjuk el, hogy a *vörös*

a *piros*nak egy sötétebb árnyalata (MACLAURY, ALMÁSI, KÖVECSES 1997), akkor anyanyelvünkben az alapszínnevek száma kilenc. Amennyiben azt vesszük figyelembe, hogy a két színlexéma használati köre különböző, mert vannak tárgyak, amelyek színét a *piros*, és olyanok is, amelyeket a *vörös* színnévvel nevezzük meg (KISS, FORBES 2001: 198), akkor pedig tíz. Ezt a tényt az alábbi példák is bizonyítják.

A gyermekek a nyelvelsajátítás kezdeti szakaszában, majd az óvodában és az iskolában is életkori sajátosságaiknak és érdeklődési körüknek megfelelően elsősorban olyan tárgyakkal és dolgokkal találkoznak, amelyek színe *piros*. Pl. *piros* a Télapó subája, a bohóc orra, Hófehérke ajka, *piros* az alma, a cseresznye, a tulipán, a rózsa, a jelzőlámpa tiltást kifejező fénye, a labda és az iskolában a jó teljesítményért kapható pont vagy csillag is. Mindezek alapján a gyermekek korábban sajátítják el a *piros* színnevet, mint a *vörös*et, illetve életük egy bizonyos szakaszában csak a *piros* melléknevet használják. A *vörös* jelzőt általában a hajra, a rókára és a hagymára vonatkozóan ismerik. Továbbá tapasztalataink is bizonyítják és a szakirodalom is leírja a következőket: *Vörös* a vér, a szőlő véreként számon tartott *(vörös)bor*, sírás után *vörös* a szemünk és az arcunk. A *vörös* haj, a hagyma és a róka bundája természetes színhordozók, ha ritkán is, de láttunk már *piros* hajat, amely mesterségesen színezett, csak festés eredményeképpen jöhet létre. A műszaki terminológiában, illetve az ásványtanban inkább a *vörös* használatos (pl. *vörös izzás, vörös jáspis, vörös kalcedon, vörös korall)*. Szimbolikus jelentés, többek között ideológiák kifejezésére csak a *vörös* alkalmas (pl. *Vörös Gárda, vörös nyakkendő, vörös október, Vörös Újság, vörös csillag* stb*)*. Bizonyos szókapcsolatokban csak a *vörös (vörös szőnyeg)*, míg másokban csak a *piros* jelenik meg *(piros tojás, piros betűs ünnep)*. Negatív jelentést általában a *vörös,* és nem a *piros* hordoz. *Elvörösödünk, vörös* az arcunk, ha mérgesek vagyunk és *piros*, amikor majd kicsattan az egészségtől. Ezt a jelentést tartalmazza az egészség szinonimájaként használatos *pirospozsgás* szóösszetétel is. Mindezek értelmében a magyarban tíz alapszínnevet fogok megkülönböztetni, amelyek a következők: *fehér, fekete, piros, vörös, kék, zöld, sárga, barna, lila* és *szürke*. Jelen tanulmányban az alapszínnevek státuszának tisztázására azért volt szükség, mert az elemzésre kerülő példákban elsősorban alapszínneveket tartalmazó jelzős szerkezetek szerepelnek. Három kifejezésben a *vörös,* két-két kifejezésben a *fekete* és a *sárga*, egy-egy kifejezésben pedig a *fehér,* a *szürke* és a *zöld* szerepel.

Mint ahogy a felsorolt példák is szemléltetik, a színterminusok színtulajdonság jelölésén kívül felvehetnek új jelentést *(zöld projekt)*, de használhatók átvitt értelemben és szimbolikus jelentéssel is *(fehér elefánt, piros tojás, vörös október)*. Számos esetben új tárgyakat *(zöldautó)* és új fogalmakat *(fekete-* vagy *szürkegazdaság, barnamezős beruházás)* jelölnek. A továbbiakban tíz olyan szókapcsolatot mutatok be, amelyekben a *fehér,* a *fekete*, a *vörös*, a *sárga*, a *szürke* és a *zöld* színnevek tárgyakra és személyekre vonatkozó jelzős szerkezetekben szimbolikus jelentés, továbbá pozitív vagy negatív gondolati tartalom kialakításában vesznek részt. Az első ilyen jelzős szerkezet a *fehér elefánt.*

2.1. Fehér elefánt

A szókapcsolatban a *fehér* színnév egyrészt színtulajdonságot jelöl, másrészt pozitív és negatív gondolatokat közvetít. Jelentheti azt, hogy a délkelet-ázsiai uralkodók nagyra becsülték és becsülik a *fehér* elefántokat, mert birtoklásuk az ország erős voltát és igazságos kormányzását szimbolizálja (https://hu.wikipedia.org/wiki/Feh%C3%A9r_elef%C3%A1nt). A *fehér elefánt* azonban negatív jelentést is megtestesíthet. Közismert az a történet, amely szerint hajdanában a mai Thaiföld egyik királya fehér elefántot adományozott megunt szolgálóinak azért, hogy őket anyagilag tönkretegye, ugyanis a szent állat tartása magas költségekkel járt. Napjainkban az angol nyelvben a *fehér elefánt* szókapcsolat ezt az utóbbi, negatív jelentést emeli ki: felesleges terhet jelentő és hasznavehetetlen tárgyakra vonatkozik, amelyek fenntartása több költséggel jár, mint amennyi bevételt teremt. Ez a jelentés érvényesül pl. az Oxford Advanced Learner's Dictionary következő példamondatában: *The new office block has become an expensive white elephant* (HORNBY 2015). Ugyanezt az értelmezést szem előtt tartva legújabban a közgazdaságtanban is elterjedt a kifejezés. Olyan korrupciógyanús állami beruházásokra utal, amelyek többe kerülnek az országnak, mint amennyi hasznot hoznak (https://hu.wikipedia.org/wiki/Feh%C3%A9r_elef%C3%A1nt). Ebben a szókapcsolatban a *fehér* színt kétértékűség jellemzi, mert pozitív és negatív jelentést egyaránt képes közvetíteni. A kérdőívre adott válaszokból az derül ki, hogy a 20-ból 18 válaszadó már hallotta, 2 viszont nem. A kifejezés konkrét és szimbolikus, pozitív és negatív jelentésére vonatkozóan a vélemények megoszlanak. A kifejezés jelentését illetően 9 adatközlő adott legalább egy vonatkozásra kiterjedő és helyes választ, 2 fő a szerencsével hozta kapcsolatba, bár köztudott, hogy a lakásban elhelyezett, szerencsét hozó elefánt szobrocskák nem feltétlenül fehérek. Egy személy ritkaságnak nevezte, nyolcan egyáltalán nem ismerték a jelentését.

2.2. Fekete hattyú

A szókapcsolat története időszámításunk kezdetére vezethető vissza, amikor egy Juvenalis nevű latin költő egy hattyúra emlékeztető ritka madarat pillantott meg. Mivel az akkori ismeretek és feltételezések szerint *fekete hattyú* nem létezett, váratlan felbukkanását a *lehetetlenség* szimbólumának tartották, majd a történelem során a *hamisítás,* a *logikai tévedés* kifejezésére is használták. Napjainkban a *black swan events/fekete hattyú események*kel egy amerikai közgazdász, Nassim Nikolas Taleb foglalkozik, aki könyveiben *„fekete hattyúnak"* tartja a gazdaságot fenyegető pénzpiaci eseményeket, majdnem minden fontos tudományos felfedezést, történelmi eseményt és művészi teljesítményt is, amely irányíthatatlan és váratlan. Álláspontja szerint ilyen az internet, a számítógép és az I. világháború, a Szovjetunió felbomlása, valamint a 2001. szeptember 11-i terrortámadás. Vagyis ezek mind *fekete hattyú* események. Ezek közül a tudományos felfedezések, a számítógép és az internet megjelenése a fejlődést, a világra való nyitottságot, az ismeretek megszerzésének a lehetőségét jelenti, amit pozitívumként könyvelhetünk el. A háború, a terrortámadás természetesen negatív jelentésűek (http://www.origo.hu/kornyezet/20120110-hol-fenyeget-leginkabb-kornyeze ti-

katasztrofa-2012ben-fekete-hattyu-jelenseg.html). Vagyis a *fekete hattyú* szókapcsolat vonatkozhat jó és rossz, pozitív és negatív eseményekre is. Szimbolikus jelentését 16, konkrét jelentését 1 fő, negatív jelentését 17 fő jelölte be. A 20-ból 10 válaszadó semmi konkrét jelentést nem írt róla. 5 személy véleménye megoszlik, előfordulnak egyforma válaszok is: *a fekete bárányhoz hasonló, a többitől elütő egyed; különböző, mint a többi; a rút kiskacsára emlékeztető.* Öten vagy a *valószínűtlen esemény* jelképeként, vagy a *ritka előfordulás* alapján, a *ritka, mint a fehér holló* ellentétpárjaként határozták meg.

2.3. Fekete péntek

Az angolban gyakran alkotnak színnevek jelzős szerkezetet a hét napjaival. Az egyik ilyen szókapcsolat a *fekete péntek,* amelyhez negatív és pozitív gondolatok egyaránt társulhatnak. A negatív konnotáció azzal is magyarázható, hogy a babona szerint a péntek szerencsétlen nap. Kezdetben a gyász színének számító *fekete* a vizsgált jelzős szerkezeten belül szimbolikusan a gazdasági életben bekövetkezett „gyásznapokat" jelentette, és először az aranypiac, illetve a New York-i tőzsde 1869. szeptember 24-i összeomlására utalt. Az Egyesült Államokban pénzpiaci válság volt és az emberek tömegesen vonultak az utcákra. Ezen a szomorú tényen kívül a nevezett eseményre vonatkozóan a *fekete* színnévnek a színjelölő funkciója is érvényesült, hiszen akkor, amikor a válság bekövetkezett, még nem készültek színes fotók, így a fényképeken mindenki feketének látszott. (https://hu.wikipedia.org/wiki/Wall _Street) A *fekete péntek*nek van azonban egy másik gazdasági vonatkozása is. 1966 óta *Black Friday*-nak nevezik Amerikában a Hálaadás napját (november negyedik csütörtökét) követő pénteket is. Kezdetben azért nevezték *feketé*nek, mert ezen a napon a megnövekedett forgalom következtében az utakon gyakoriak voltak a balesetek és a forgalmi dugók. Később a *fekete péntek* új jelentést vett fel, a karácsonyi nagy bevásárlások kezdetére utalt és erre vonatkozik napjainkban is. Ezen a napon a kereskedők rendkívüli árzuhanást és előnyös vételt ajánlanak. A szokás már Magyarországon is meghonosodott. November negyedik hetének péntekén az üzletek hatalmas, akár 70-80%-os árkedvezménnyel is várják a vásárlókat. Akinek szerencséje van, akciós áron szerezhet be egyébként drága műszaki cikkeket, márkás ruhaneműt és cipőt is. Felmerül a kérdés: Akkor miért is nevezik ezt a napot *fekete péntek*nek? Sokan vélik úgy, hogy a nagy tumultus és tolakodás miatt, amelynek akár életveszélyes kimenetele is lehet. Viszont ebben a kontextusban, amikor a *fekete péntek* a bevásárlónapot és a kedvezményeket jelenti, már örömteli eseménynek számít, ezért a színnév jelentése pozitívra vált. A kereskedők számára a könyvelésben korábban *fekete* tintával bejegyzett nyereségre utal, amikor már biztosak lehetnek abban, hogy az éves nyereséget kitermelték *(*he is *in the black).* Ugyanakkor örülnek a vásárlók is, mert kedvezményesen jutnak hozzá a számukra egyébként megfizethetetlennek tűnő termékekhez. A kérdőívre adott válaszok között a *fekete péntek* különleges helyet foglal el, hiszen 20 válaszadóból 19 ismerte, 15 pozitív jelentésűnek tartotta, az ideális tartalmat pedig 17 fő írta le (https://hu.wikipedia.org/wiki/Fekete_p%C3%A9ntek_(v%C3%A1s%C3%A1rl%C3%A1s).

2.4. Vörös csillag

A *vörös csillag* szókapcsolatnak elsősorban politikai jelentése van. Nálunk önkényuralmi jelképnek számít, viselését a törvény bünteti. Eredetileg az eszperantisták viseltek ötágú csillagot, amely a föld 5 kontinensét jelképezte. Annak a színe viszont *zöld* volt, mert a *zöld*et tekintették a remény színének, az *eszperantó* szó pedig reménykedőt jelent. Állítólag ez a szimbólum ihlette a baloldali mozgalmakat, a színt azonban megváltoztatták a munkásmozgalom zászlajának színére. A *vörös* a forradalmárok vérét jelképezte. A színterminus szimbolikus jelentését olyan szókapcsolatok őrzik, mint pl. a *Vörös Őrség, vörös terror, Vörös Újság, vöröskatona, Vörös Hadsereg, Vörös Gárda, vörös október* stb. Az Egyesült Államokban áruházláncok logóján is megtalálható a *vörös csillag,* amely az előző példákhoz képest teljesen más jelentésű, a figyelem felkeltését szolgálja. Házakon pedig szerencsehozó, mágikus jelként szerepel (http://www.origo.hu/tudomany/tortenelem/20161118-semmikoze-sincs-a-mu nkasmozgalomhozes-a-kommunista-eszmeiseghez-a-heineken-cmk ejen-levo-voros. html); (http://kulturpart.hu/2012/02/12/miert_van_otagu_voros_csillag_sok_ amerikai_haz_falan). Szintén mágikus jelentése is van a vörös csillagnak a Heineken sör címkéjén, ahol a mágikus jelentésen kívül a tüzet, a vizet, a levegőt és a földet jelképezi. Mivel 1889 óta használják, semmi köze sincs az önkényuralmi szimbólumhoz. (http://www.kisalfold.hu/gyori_hirek/a_voros_csillag_ott_maradhat_ a_heinekenen/2556171/)

A kérdőíves felmérésből kiderült, hogy a kifejezést 20-ból 18 válaszadó ismerte, 2, (valószínűleg a fiatalabb generációhoz tartozó személy) még nem hallotta, szimbolikus jelentését 14, negatív dolgokhoz való kapcsolódását szintén 14 fő jelölte be. A kifejezés jelentésére vonatkozóan a következő, rendkívül változatos tényekre utaltak: A baloldali politika, általában a forradalom, a munkásmozgalom, a kommunista pártok, a II. világháború, a Magyar Tanácsköztársaság, a Szovjetunió, a kommunizmus és a Heineken sörgyár jelképe. Ezeken kívül az iszlám öt pillérét szimbolizáló jelkép. Egy válaszadó szolgált rendkívül változatos információval: „Az ötágú vörös csillag jelképezheti az öt világrészt, de a munkáskéz öt ujját is. Ötágú vörös csillag található Algéria és Tunézia zászlaján, az iszlám vallás öt pillérét szimbolizálja.” A politikai tartalmat kifejező történelmi tények pozitív vagy negatív jellegéről minden válaszadó saját nézőpontja alapján dönthet.

2.5. Vörös nyakkendő

A *vörös* színű nyakkendő kétféle lehet és ennek megfelelően a szókapcsolatnak kétféle értelmezése lehetséges. Az egyik az üzleti tárgyalásokat, a másik a rendszerváltás előtti úttörőmozgalmat juttatja eszünkbe. Napjainkban a *vörös* (színű) *nyakkendő* lehet a férfiak által üzleti tárgyalásokon viselt kiegészítő. Az egyik válaszadó kiemelte, hogy színe miatt a hatalom és az erő jelképe. Hasonló gondolatot fogalmazott meg ennél bővebben egy másik informátor: Mint ahogy a természetben, a *vörös* színnek az üzleti tárgyalások során is figyelemfelkeltő szerepe van. A *vörös* színű nyakkendő viselésének az a célja, hogy a beszélgetőpartnert „főhajtásra késztesse”. A partner, aki a nyakkendőre figyel, óhatatlanul meghajtja a fejét, és úgy tűnik, ezzel

a nyakkendő viselője elérte a kellő hatást. Hasonló céllal viselnek üzleti tárgyalások során a nők *vörös* sálat. De van a *vörös nyakkendő*nek egy másik jelentése is, hiszen a rendszerváltás előtt az úttörők viselték, az egyenruha tartozéka volt.

Kínában ma is viselik az általános iskolások (https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3% 9Att%C3%B6r%C5%91mozgalom). A *vörös* nyakkendőnek az úttörőmozgalommal való kapcsolatáról a 20 válaszadó közül csak nyolcan számoltak be. Valószínűleg azért, mert nálunk már több mint 20 éve megszűnt az úttörőmozgalom, ennek következtében az egyenruha mint denotátum sem létezik. Így napjainkban már a nyakkendő viselése és annak szimbolikus jelentése sem aktuális.

2.6. Vörös rózsa

A *vörös rózsa* a legősibb szerelmi szimbólum, mégpedig a szenvedélyes szerelem szimbóluma. Ezt mindenkinek tudnia illene, egyetlen válaszadó mégis azt jelölte be, hogy nem hallott róla. Konkrét és szimbolikus jelentésére vonatkozóan a vélemények (9 + 10 + 1), pozitív és negatív jelentését illetően pedig (17 + 2 + 1 arányban) oszlanak meg. *Színek és jelképek* címszó alatt az interneten a következőket olvashatjuk a vörös rózsáról: „A szerelem, a szenvedély és a romantika jelképe. Afrodité szépségistennő és Érosz szerelemisten virága. Azt jelenti: Szeretlek!" Majd a leírás így folytatódik. „Az illatozó vörös rózsa intenzíven hat annak az érzékeire, aki kapja. Tökéletes ajándék a szerelem és a hódolat kifejezésére. Jelentése minden nő számára egyértelmű" (https://www.bien.hu/otthon-kikapcsolodas/kulter-kerteszkedes/szinek-es-jelkepek-rozsak-szineinek-jelentese/117273). Napjainkban annyit feltétlenül mindenkinek tudnia kell, hogy a férfiak *vörös* rózsacsokrot csak a szerelmüknek vigyenek, mert ha másnak adják, az félreértést okozhat. Ugyanezt a virágot az egyik válaszadó a szerelmen mint pozitív jelenségen kívül Krisztus sebeivel is összefüggésbe hozza és kiemeli, hogy „öt szál *vörös rózsa* a keresztet jelképezi, továbbá a megváltásra, a feltámadásra és a halhatatlanságra utal". A *vörös rózsá*nak szintén szimbolikus jelentése érvényesült a középkori Angliában a Rózsák háborúja során, amikor a Lancester-ház szimbóluma lett.

2.7. Sárga angyal

Autópályán autómentő, autójavító szolgálat gépkocsijára, de munkatársára is utalhat (ÉKsz.). A sárga szín figyelemfelkeltő, az angyal jelentése: mentőangyal, olyan személy, aki 'szorult helyzetben gyors és hathatós segítséget nyújt'. (ÉKsz.) A kérdőíveken a következő válaszok szerepelnek: 18 fő hallotta és ismeri a kifejezést, 2 fő nem. Szimbolikus jelentését 15 fő jelölte be és 17 fő utalt pozitív jelentésére. Szemantikai tartalmát az alábbiak szerint határozták meg: hibaelhárítás (2 fő), autómentő, a Magyar Autóklub által üzemeltetett autómentő segélyszolgálat, (10 fő), mentőautó (4 fő). Négyen nem ismerték a kifejezést. Egyik informátorom pedig szóban arról tájékoztatott, hogy napjainkban ritkábban használatos a *sárga angyal* kifejezés, mint évekkel ezelőtt. Az autósok inkább az *autómentő* szót használják. Mivel a *sárga* színt tartalmazó szókapcsolat a „mentőangyal" szóösszetételt helyettesíti,

pozitív gondolatot közvetít. A következő jelzős szerkezet a *sárga veszedelem*, amelyhez viszont már a *veszedelem* főnév kapcsán is negatív gondolatokat társítunk.

2.8. Sárga veszedelem

A *sárga veszedelem* kifejezésben a *sárga* a bőr színére, adott esetben egy népcsoportra, a kínaiakra utal. Azok, akik a világ népeit rasszok szerint osztályozzák, bőrük színe alapján megkülönböztetnek mongoloid vagy *sárga*, europid vagy *fehér* és negroid vagy *fekete* rasszt. Sárgabőrűeknek általában a mongolokat, a japánokat, a kínaiakat, a koreaiakat és a vietnamiakat tartják. A különböző bőrszínű emberek közötti házasságoknak tulajdoníthatóan azonban napjainkra ez a megkülönböztetés veszít jelentőségéből. Az egyes rasszok nem különülnek el élesen, de szókincsünk őrzi az emberi fajok megkülönböztetésének korábbi jegyeit (https://archivum.vasarnap.ujszo.com/vasarnap/200526/huncutka/vilagreszek-es-emberek). A Magyar értelmező kéziszótár (2003) szerint a *sárga veszedelem* jelentése: 'a *fehér* embereket Ázsia részéről fenyegető állítólagos veszedelem' (ÉKsz.). A válaszadók közül 16 fő ismeri a kifejezést, 12 ismerte fel szimbolikus és 17 a negatív jelentését. Néhányan azt válaszolták, hogy betegség, feltételezhetően összetévesztették a sárgalázzal, ami 'nagy lázzal, sárgasággal járó, súlyos, trópusi fertőző betegség' (ÉKsz.). 7 fő üresen hagyta a rubrikát. A többi válaszban az ázsiaiak és a kínaiak szerepeltek, különböző megfogalmazásban: a nyugati kultúrára veszélyt jelentő *sárga* rassz Ázsiából, Kínából; Ázsiától, Kínától való rettegés; az ázsiai népek; a kínaiak, a kínai fenyegetés, a kínaiak veszélyt jelentenek Európa számára; negatív kifejezés, a távol-keleti népek bőrszínére, illetve térhódítására utal.

2.9. Szürkeállomány

A szóösszetétel színtulajdonságot és szimbolikus jelentést egyaránt kifejez. A szürkeállomány lehet az agyféltekék felületi rétegét alkotó (*szürke* színű) idegsejtek állománya, de utalhat az agyra mint a gondolkodás szervére, illetve 'az ország vagy valamely társadalmi réteg, csoport stb. művelt embereinek, kiváló értelmiségieinek összességére' is (ÉKsz.). Egy válaszadó az ÉKsz.-nál is szakszerűbb választ adott, amelyet érdemes idézni: Az agy belsejében *fehérállomány, szürkeállomány* és agykamrák találhatók. A *szürkeállomány* (= agykéreg) a nagyagy külső rétege (= cortex cerebri), amely a neuronok sejttestjeiből áll (a *fehérállomány*t pedig a neuronokat összekötő axonok = idegrostok alkotják). Két fő írta azt, hogy 'az agy gondolkodásért felelős része', 14 fő szerint 'az emberi agy része', illetve az agy egyik részeként határozta meg. Volt, aki csak ennyit írt: valaki okos, mások bővebben kifejtették ezt a gondolatot: Az értelmiségre utal, ill. arra, hogy a gondolkodásban kitüntetett szerepű nagyagy felszíne szürkés színű. Az agy egyik része. Konkrétan az agyra, de a gondolkodásra is utalhatunk vele, pl. „használd a szürkeállományodat", melynek jelentése: gondolkodj! A *szürkeállomány* a kitöltött kérdőíven szereplő szókapcsolatok közül az egyetlen, amelyet a válaszadók közül mindenki ismert. 10-en konkrét, 7-en szimbolikus jelentést jelöltek be, 3 fő pedig mindkettőt. 19 fő szerint pozitív dolgok kapcsolódnak hozzá. Egy fő erre az utóbbi kérdésre nem válaszolt.

2.10. Zöld revizorok

Az *Észak-Magyarország*ban 2016. szeptember 29-én *Zöldültek a vendéglátók* címmel olvashattunk a következő témáról: a revizorok azt vizsgálták, hogy az egyes vendéglátó egységek mennyire környezettudatosak, mennyire energiatakarékosak. A Sziget *„zöld revizorai”* több szempontból mustrálták a különböző büféket és italos pultokat, egyebek mellett, hogy ki milyen erőfeszítéseket tesz az energiatakarékosság terén… A szervezők erőfeszítéseinek eredményeképp *az ételárusító standok üzemeltetői is egyre nagyobb arányban tértek át a környezetbarát, lebomló tányérok és evőeszközök használatára.* Ezekből több mint 120 000 darab fogyott a fesztiválon. Az italos pultoknak pedig fele sikeresen bevezette a *teljes körű szelektív gyűjtést,* így a PET- és aluhulladékokon kívül 100 m³ üveget is sikerült megmenteni a hulladéklerakóktól.

A *zöld revizor* mint foglalkozás még nem gyakori Magyarországon. Nem csoda, hogy az erre utaló kifejezés sem terjedt még el a hétköznapi nyelvhasználatban. Szótárakban sem található meg. Ugyanakkor szókincsünkben maga a *zöld* színnév rendkívül fontos szerepet tölt be. Számos jelentést képes lefedni. A kérdőíven a következő szókapcsolatok szerepeltek: *zöld Európa, zöld energia, zöld szőnyeg, zöld lobbi, zöld revizorok.* A válaszokból az derül ki, hogy a legtöbben a *zöld lobbi* és a *zöld revizorok* kifejezéseket nem hallották még, de volt, aki a *zöld Európa* és a *zöld szőnyeg* kifejezést sem ismerte. A kifejezés egészen új voltára utal, hogy a *zöld revizorok*ról mindössze egy fő hallott, és inkább pozitív gondolatokkal hozta kapcsolatba, 6 fő inkább negatívnak tartotta, annak ellenére, hogy nem ismeri, 13-an pedig erre a kérdésre nem válaszoltak.

3. Összegzés

A vizsgált kérdésekre vonatkozóan azt a következtetést fogalmazhatjuk meg, hogy a színnevek rendkívül fontos szerepet töltenek be a nyelvhasználatban, mert nemcsak színjelölésre alkalmasak, hanem pozitív és negatív gondolati tartalmat és szimbolikus jelentést is közvetíthetnek. Képesek a jelentés megsokszorozására és új jelentés kialakítására attól függően, hogy az adott szín a valóság mely részletére vonatkozik és a színnév mely szókapcsolatban, illetve milyen szövegkörnyezetben fordul elő. Vannak olyan színnevet tartalmazó szókapcsolatok, amelyek szimbolikus jelentése hosszú évszázadokon át megmaradt *(*pl. *vörös rózsa),* vagy változott és módosult *(*pl. *a fehér elefánt* vagy a *fekete hattyú* története*).* Több mint egy évszázadot ölelnek fel és kultúrákhoz is kötődnek azok az események, amelyek értelmében pl. a *vörös csillag* jelentése is változáson ment keresztül. Kapcsolódhat a baloldali politikához, de lehet mágikus jelentése is. Abban az esetben, amikor a jeltárgy a valóságban már nem létezik, (pl. az úttörők vörös nyakkendője), azt figyelhetjük meg, hogy fokozatosan annak neve is eltűnik a szókincsből. Az is előfordul, hogy egy bizonyos jeltárgy még ugyan létezik, de nem olyan népszerű, mint korábban volt, ezért a színnevet tartalmazó kifejezést *(*pl. *sárga angyal)* egyre ritkábban használjuk. Más színnév, példáink közül a *zöld* a természet megújulását jelképezve a szókincs megújulásához is jelentős mértékben hozzájárulhat. Jelölhet olyan új fogalmakat, amelyek még a

szótárakban nem szerepelnek, és amelyeket a nyelvhasználók még nem ismernek (pl. *zöld lobbi, zöld revizorok).*

A bemutatott példák közül legismertebb a Magyar értelmező kéziszótárban szintén nem szereplő *fekete péntek*, amely népszerűségét a médiában való gyakori megjelenésen kívül az emberek előnyös vásárláshoz kapcsolódó motivációjának is köszönheti. A Magyar értelmező kéziszótárban előforduló kifejezések közül pl. a *szürkeállomány* szóösszetételt nemcsak ismerik, hanem nagy valószínűséggel szókincsükbe is beépítik a nyelvhasználók.

Végkövetkeztetésként kiemelhetjük, hogy a színneveket tartalmazó kifejezések és szóösszetételek közérthetősége érdeklődési kör, iskolai végzettség és életkor függvénye is. A színnevek használata változatossá teszi nyelvhasználatunkat, hozzásegít új jelenségek és fogalmak megértéséhez. Ezért szükség van arra, hogy a felsorolt kifejezésekből minél többet megismerjenek a nyelvhasználók, illetve hogy felismerjék a színnevek szimbolikus jelentését. Ebben rendkívül fontos szerepe van egyrészt a médiának, másrészt pedig a szókincs megújítását is előmozdító iskolai oktatásnak.

MELLÉKLET

1. sz. melléklet: Üres kérdőív

	Hallotta-e már az adott kifejezést? **I**(GEN) / **N(**EM)	A kifejezésben a szín konkrét vagy szimbolikus (vagy mindkét) jelentése van-e jelen? K/SZ	A kifejezéshez pozitív vagy negatív dolgok kapcsolód-nak-e inkább +/–	Amelyik kifejezésnek ismeri a jelenté-sét, kérem, írja le röviden!
fehér elefánt:				
fehér foltok:				
fehér éjszakák:				
fekete hattyú:				
Fekete Péntek:				
piros riasztás:				
piros rózsa:				
piros tojás:				
vörös nyakkendő:				
vörös csillag:				
vörös rózsa:				
kékvérű:				
kék nyakkendő:				
zöld Európa:				
zöld energia:				
zöldszőnyeg:				
zöld lobbi:				
zöld revizorok:				
sárga angyal:				
sárga veszedelem:				
sárga cédula:				
barnamezős beruházás:				
barnaliszt:				
lila köd:				
szürke-állomány:				

2. sz. melléklet: Kitöltött kérdőív

	Hallotta-e már az adott kifejezést?		A kifejezésben a szín konkrét v. szimbolikus v. mindkettő?			A kifejezéshez pozitív vagy negatív dolgok kapcsolódnak-e inkább?		Amelyik kifejezésnek ismeri a jelentését, kérem, írja le röviden!
	IGEN	**N**EM	K	SZ	Mind-kettő	inkább pozitív	inkább negatív	
fehér elefánt	18	2	6	7	4 (3 fő nem v.)	10	9 (1 fő nem v.)	(+) Délkelet-Ázsiában: erős ország és igazságos kormányzás. (–) Közgazdaságtan: hasznavehetetlen, felesleges terhet jelentő tárgy.
fekete hattyú	12	8	1	16	(3 fő nem v.)	1	17 (2 fő nem v.)	Előre nem látható, valószínűtlen, főleg (–) események jelképe.
Fekete Péntek	19	1	4	13	2 (1 fő nem v.)	15	4 (1 fő nem v.)	(+) A karácsonyi bevásárlási szezon kezdete, hatalmas árleszállítások. (–) 1869: a New York-i tőzsde összeomlása.
vörös csillag	18	2	5	14	1	4	14 (2 fő nem v.)	A kommunista szervezetekhez való tartozás jelképe, (+) és (–), megítélés kérdése.
vörös nyakkendő	12	8	8	4	2 (6 fő nem v.)	9	7 (4 fő nem v.)	Az úttörőmozgalom jelképe volt.
vörös rózsa	19	1	9	10	1 fő nem v.)	17	2 (1 fő nem v.)	(+) Az egyik legősibb szerelmi szimbólum.
sárga angyal	18	2	2	15	2 (1 fő nem v.)	17	1 (2 fő nem v.)	(+) Autómentés, helyszíni hibaelhárítás, segélyszolgálat.
sárga veszedelem	16	4	1	12	4 (3 fő nem v.)	-----	17 (3 fő nem v.)	(–) A fehér embereket Ázsia részéről fenyegető állítólagos veszedelem.

szürke-állomány	20	0	10	7	3	19	(1 fő nem v.)	Idegsejtek állománya; az agy mint a gondolkodás szerve; a művelt emberek összessége.
zöld revizor	1	19	6	4	(10 fő nem v.)	1	6 (13 fő nem v.)	Vendéglátó egységek környezetbarát tevékenységét ellenőrző személy.

IRODALOM

[1] Andor József, Szűcs Tibor, Terts István (szerk.) (2001). *Színes eszmék nem alszanak: Szépe György 70. születésnapjára.* I–II. Pécs: Lingua Franca Csoport.

[2] Berlin, Brent, Kay, Paul (1969). *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution.* Berkeley: University of California Press.

[3] Chomsky, Noam (1995). *Mondattani szerkezetek. Nyelv és elme.* Budapest: Osiris–Századvég.

[4] Hornby, A. S. (2018). *Oxford Advanced Learner's Dictionary.* Oxford: University Press.

[5] Kiss Gábor, Forbes, Isabel (2001). Piros, vörös – red, rot, rouge. In Gecső T. (szerk.). *Kontrasztív szemantikai kutatások.* Budapest: Tinta Könyvkiadó, pp. 190–199.

[6] Leech, Geoffrey (1990). *Semantics. The study of meaning.* London: Penguin Books.

[7] MacLaury, Robert E., Almási, Judi, Kövecses, Zoltán (1997). Hungarian Piros and Vörös: Color from points of view. *Semiotica 114*. Berlin/New York: Mouton De Gruyter, pp. 67–81.

[8] Pusztai Ferenc (főszerk.) (2003). *Magyar értelmező kéziszótár.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

INTERNETES FORRÁSOK

[9] http://www.szinkommunikacio.hu/233_02.htm, letöltve 2018. 07. 02.

[10] https://hu.wikipedia.org/wiki/Feh%C3%A9r_elef%C3%A1nt, letöltve: 2018. 01. 09.

[11] https://hu.wikipedia.org/wiki/Feh%C3%A9r_elef%C3%A1nt, letöltve: 2018. 01. 09.

[12] http://www.origo.hu/kornyezet/20120110-hol-fenyeget-leginkabb-kornyezeti-katasztrofa-2012ben-fekete-hattyu-jelenseg.html, letöltve 2018. 07. 06.

[13] https://hu.wikipedia.org/wiki/Wall_Street, letöltve 2008. 07. 01.

[14] https://hu.wikipedia.org/wiki/Fekete_p%C3%A9ntek_(v%C3%A1s%C3%A1rl%C3%A1s, letöltve: 2018. 06. 30.

[15] http://www.origo.hu/tudomany/tortenelem/20161118-semmi-koze-sincs-a-munkasmozgalomhozes-a-kommunista-eszmeiseghez-a-heineken-cmkejen-levo-voros.html

[16] http://kulturpart.hu/2012/02/12/miert_van_otagu_voros_csillag_sok_amerikai_haz_falan

[17] http://www.kisalfold.hu/gyori_hirek/a_voros_csillag_ott_maradhat_a_heinekenen/2556171/, letöltve 2018. 07. 06.

[18] https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%9Att%C3%B6r%C5%91mozgalom, letöltve: 2018. 07. 07.

[19] https://www.bien.hu/otthon-kikapcsolodas/kulter-kerteszkedes/szinek-es-jelkepek-rozsak-szineinek-jelentese/117273, letöltve 2018. 07. 01.

[20] https://archivum.vasarnap.ujszo.com/vasarnap/200526/huncutka/vilagreszek-es-emberek, letöltve: 2018. 07. 04.